

Володимир Кравець

Становище української жінки та жіночої освіти в період з IX по XVII століття

У статті показано трансформацію статусу української жінки впродовж IX–XVII ст. Зокрема, вказується на високий статус жінки, захист жіночої честі церковним і світським правом Київської Русі, доступність освіти для дівчат впродовж X–XVII ст. Обопільна повага подружжя, узгодження бажань створити сім'ю становило норму статевої поведінки. У системі духовних цінностей запорожців традиції шанування жінки-матері набули світоглядного значення. Українська сім'я базувалась на принципах рівноправності подружжя. У часи національно-культурного відродження України жінки брали активну участь у розбудові національної школи.

The article deals with the status transformation of Ukrainian woman during the 9th – 17th centuries. In particular it points to the woman high status, protection of woman's dignity by religious and secular law of Kiev Rus, accessibility of education for girls during the 10th – 17th centuries. The norm of sexual behavior was mutual respect of the couple and agreement of desires to start a family. Traditions of honoring woman-mother acquired the world-view meaning in the system of Cossack's spiritual values. Ukrainian family was based on the principles of equality of spouses. Women participated actively in the national school development in times of ethnic-cultural renaissance of Ukraine.

Початок формування державності на українських землях пов'язаний з перетворенням Києва на основний політичний і культурний центр руських племен. 988 року Київська Русь прийняла християнство як офіційну релігію. Воно сприяло консолідації держави. Київська Русь стала в ряд провідних християнських держав Європи, забезпечивши собі рівноправні та взаємовигідні стосунки з ними. Екстраполяція традиційних слов'янських уявлень про шлюб і сім'ю історично пройшла через призму православ'я. Протиставивши тілесне і духовне, раннє християнське виховання зробило наголос на моральній природі людини: «Християнський погляд на виховання поширився на всіх людей, без різниці статей і національностей. Зникли касти, раби, варвари, з'явилися люди, божі діти, брати. В сім'ї нове християнське начало проявилось у тому, що шлюб отримав ступінь святості..., жінка – права дружини, матері і виховательки дітей раннього віку».

Про високий статус жінки у Київській Русі домонгольського періоду свідчить той факт, що в церквах служили дияконеси, які наглядали за жіночою частиною пастви, святити кутю, хліб, зерно тощо. Щоправда, коли православ'я стало домінуючим, в церковній літературі почалися виступи проти дияконес, і з часом становище їх і особливо статус змінилися. Власне, із зміцненням християнства на руських землях змінювалось в гіршу сторону і ставлення до жінок. Це стосувалось їх громадянських та сімейних прав. Дівчата, наприклад, не могли вважатись спадкоємницями після батьків. Про їх придане після смерті батьків мали потурбуватися брати.

Із запровадженням християнства і присвоєнням церквою монопольного права утверд-

ження шлюбу, почали складатися норми шлюбного права. Процес цей йшов двома шляхами: через трансформацію давніх весільних обрядів у правовий звичай і через узаконення рішень органів церковної влади, що спиралася в своїх діях на візантійське шлюбне право. Їх узаконення належить до середини XI століття. Зафіксовані у законодавчому кодексі князя Ярослава Мудрого, а пізніше й в інших документах, вони своєрідно акумулювали багатотисячолетній досвід суспільного буття східного слов'янства.

Церква посилено намагалась навіяти пастві, що шлюб є таїнство. Суттєві відмінності, у зв'язку з цим, у поняттях про право, подружнє життя, сексуальну етику спостерігались в окремих регіонах Київської Русі, між різними прошарками населення, чоловіками і жінками. У великих центрах, де було чимало духовенства і писемних людей, прищеплювався церковний шлюб, хоч дуже довго при одній дружині князі і бояри не соромились тримати наложниць. Лише з XIII ст. церковний обряд проник у життя окраїн. Але ще в XVI і XVII століттях визнавали в Україні законними і невінчані сім'ї. О. М. Щепкіна у своїй праці «З історії жіночої особистості в Росії» доводить, що Київська Русь поставляла рабів на ринки сходу і півдня; головним предметом вивезення були жінки. Найціннішим скарбом руських купців були дівчата. Краса жінки-рабині робила її особливо цінною для інтимних особистих послуг, і тому рабині завжди цінувались на ринку дорожче від рабів-чоловіків.

Суворо засуджувалось церквою сексуальне насилля. В усіх давніх суспільствах воно було масовим явищем, особливо в періоди війн і неспокою, які відбувались практично постійно. Православна церква займала в цьому питанні найнепримиренніші позиції. За «Руською прав-

дою» Ярослава Мудрого, справи про зґвалтування підлягали подвійній юрисдикції: духовній і світській. Сімейний статус зґвалтованої жінки не мав значення, так само як і соціальне становище ґвалтівника. І проте, зґвалтування знатної жінки каралось вищим штрафом, ніж простолюдинки. Крім того, бралась до уваги репутація жінки. Загалом у тому, що стосувалось захисту жіночої честі, церковне і світське право Київської Русі було кращим від західноєвропейського. Із 43 статей Уставу Ярослава Мудрого 14 захищають права жінок, матерів і дітей.

Якщо вірити сучасним ідеологам націонал-патріотизму, Київська Русь була царством суцільної цнотливості, в якому «брудного сексу» ніколи не було, як і пияцтва, доки їх не привезли інородці. Чужинці ж завжди дивувались свободі і розбещеності звичаїв на Русі. Древні руські літописці не згадують про існування в Київській Русі проституції як про окремий прояв суспільного життя. Звісно, це не означає, що на Русі не було розпусти – вона, безсумнівно, мала місце, хоч і не у вигляді проституції. Князь Володимир Святославович до свого хрещення, наприклад, мав чималий гарем наложниць. Це ж можна сказати і про багатьох інших київських князів, їх воевод, дружинників тощо. Розпуста, таким чином, існувала, але не було продажу кожному бажаному тіла жінки нею самою за певну грошову винагороду. Можливо, відсутність проституції в Київській Русі, а пізніше і в Галицько-Волинській Русі, пояснюється тим способом життя, якого дотримувались руські жінки.

Одруження – потрібний і природний крок, але вступати до шлюбу треба, коли прийде для цього пора. Основою створення сім'ї була змова (домовленість) молодих. Для вступу в шлюб від жінок на Русі вимагалось виконання багатьох умов. Однією з них був шлюбний вік: 15–16 років, в XIV–XV століттях від 12 до 18 років. Церква забороняла укладення шлюбів з представниками інших конфесій. Однак, ці заборони не поширювались на великокнязівські родини, члени яких досить часто укладали шлюбні угоди з представниками правлячих династій зарубіжних країн. Не дозволялося більше двох разів вступати в шлюб. Третій шлюб був дозволений лише у випадку смерті другого чоловіка. Шлюбні узи церква проголошувала непорушними. Їх розривання допускалося лише у виняткових випадках і тільки після судового розгляду. Зрада дружини розцінювалась вагомою підставою для розривання шлюбу. **Подружня вірність** була головною сімейною добродес-

ністю, особливо для жінок. Чоловік визнавався перелюбцем тільки тоді, коли мав на стороні не лише коханку, а й дітей від неї, тоді як жінці ставився в вину будь-який контакт. Церквою контролювались також і сексуальні стосунки. Передовсім заборонялись інтимні зв'язки поміж близькими родичами та поза шлюбом, які розцінювали як великий гріх. Значну увагу приділяли сексуальним збоченням. Єдиношлюбність як найбільш поширений тип статево-правових відносин проявлялась через різні форми, що утворилися історично: умикання, шлюбні угоди, сватання. Такі історичні нашарування, зокрема, проявлялись в етимології термінів «*брати заміж*», «*піти заміж*», «*одружитися*», «*побратися*», «*укласти шлюб*». У деяких західних регіонах України і сьогодні можна почути давню назву «*віддаватися*», коріння якої сягають до християнського звичаю умикання (викрадання). Він нагадує про себе і в пізнішому виразі – «*брати заміж*». Про наступний період формування шлюбних взаємин – договірних – свідчить інше поняття – «*віддати (продати) заміж*», про ще пізніший час (освячення шлюбу церквою) – «*класти шлюб*» (на небесах!); нарешті, останній період – сватання (домовленість між нареченими) проявляється через нейтральні терміни – «*побратися*», «*одружитися*». Не залишалось незмінним і поняття «шлюб», яке у буквальному розумінні означає «урочиста присяга»: воно також має історичні варіації. В період Київської Русі шлюб – це передусім весілля (тобто веселощі). Пізніше під шлюбом розуміли побрання, а з XVI ст. – освячену присягу.

Особливий зміст для взаємин юнака і дівчини був закладений в обряді заручин, або оглядин. Заручини – зустріч молодих, їх близьких родичів та друзів за кілька місяців перед весіллям. Вони були спрямовані передовсім на пізнання звичаїв, характеру майбутньої рідні (зятя, невістки, тещі, свекрухи, сватів тощо). Крім цього, гласність заручин надавала молодяттям іншого рольового статусу – вже не парубок, хоча ще й не чоловік, не дівчина, але ще й не молодичка. Заручена дівчина повинна була вишити коханому сорочку, а батьки задовго до весілля готували посаг: «*А вже тая слава по всім городочку, що дівчина козакові вишила сорочку*». Гласність заручин виявляла сформовану громадську думку щодо рідні. Роботяща, дружна родина мала більше шансів видати заміж дочок, бо ж по сім'ї оцінювали й дівчину. Незайманість дівчат, порядність хлопців вважались визначальними моральними якостями. Народна педагогіка вчила, що кожна дівчина, як майбутня матір, повинна

з малку знати і психологічно готуватися до виконання обов'язків годувальниці і няні, навчитися доглядати дитину, тобто вміти її годувати, оповивати, вдягати, купати, лікувати і забавляти. У багатодітних сім'ях (а їх була більшість) участь старших дітей у догляді за молодшими сестрами і братами була обов'язковою.

Сімейно-шлюбна та соціально-правова сфери діяльності не були винятковим правом лише однієї статі – чоловіків. Жінки не перебували на другорядних ролях. Хоча сфера провідної діяльності жінки і в Україні визначалася переважно функцією дітонародження та домогосподарювання, проте статус українки був досить високим. Документальними підтвердженнями тому слугують передусім літописи Київської Русі, а саме такі літературні пам'ятки як «Повчання Володимира Мономаха», «Слово про Закон, Благодать та Істину» Іларіона, «Руська правда» Ярослава Мудрого, «Слово о полку Ігоревім», численні берестейні грамоти, яких налічується близько тисячі. Вивчення цих документів допомагає глибше осягнути моральні, релігійні, економічно-правові засади міжстатевих взаємин України-Руси X–XIII сторіч, зокрема, статус тогочасної жінки. Історики доводять існування права вибору жінкою нареченого, права на відмову від небажаного нареченого, рівноправний з чоловіком статус в укладенні шлюбної угоди.

Правовий статус жінки був зумовлений великим значенням її праці в сім'ї. На відміну від римського права, що панувало в Західній Європі, українська жінка мала право сама розпоряджатися своїм майном. За звичаєвим правом у неї було власне майно, що складалось із посагу, до якого в окремих районах України входив навіть земельний наділ, так звана «материзна». Він не входив до загальносімейного майна й успадковувався за жіночою лінією. Прибуток, який давала ця земля, залишався в руках жінки та витрачався на власні її потреби або на підготовку посагу для дочок. Одночасно, жіночою власністю вважався прибуток від продажу «бабського» господарства – дрібних тварин, птиці, яєць, молочних продуктів, льону, полотна овочів та фруктів.

Але найбільші права жінка отримувала по смерті чоловіка. Заступаючи місце чоловіка, вона повністю розпоряджалася майном. Руська правда визнає права вдови більшими за права дітей і захищає їх: *«Якби діти не хотіли, аби вона сиділа на дворі (тобто правила двором), а вона захоче сидіти, то треба в усім вчинити її волю, а дітям волі не давати»*. Староруське право, закріплене пізніше в Руській Правді, дозволяло

по смерті чоловіка вдові визнаватися повноправною головою родини, перебираючи на себе частину могутності чоловіка-небіжчика. Порівнюючи староруське право щодо становища жінки з старогерманським і римським, М. Грушевський підкреслює його більш егалітарний характер. Тут відсутній інститут опікунства, що вважає жінку неправильною і юридично недієздатною все її життя, характерний для римського і старогерманського права, немає правового обмеження майнових прав жінки за життя її чоловіка, відсутні сліди обмеження жіночої свободи [2, с. 94].

У Київській Русі по-справжньому вшановували жінок. Таке свято було у червні і називалося воно «Свято брикси». Дівчата та жінки мали право брикатися, тобто змушувати чоловіків робити всю жіночу роботу і щоб ті виконували їхні найдивовижніші побажання і витребеньки. В цей день чоловіки возили дівчат та жінок на візках, частували їх цукерками, горіхами, різними ласощами. Жінки часом каталися верхи на чоловіках. Можна було побачити, як чоловіки у ночвах несли гарну молодицю, а вона поганяла їх деркачем.

На відміну від країн Західної Європи, освіта у Київській Русі була доступна для дівчат. У 1086 р. княжна Ганна Всеволодівна відкрила першу жіночу школу в Києві, в той час, як у Європі ще дискутували на предмет того, чи є жінка людиною. Такі ж школи відкривались і в інших містах держави. Ряд джерел засвідчує високу освіченість жінок, насамперед у князівських верхах. Це підносило престиж Київського двору серед монархів Європи, оскільки було базою для міждинастійних шлюбів. Мабуть не випадково Ярослав Мудрий через своїх високоосвічених дочок, виданих заміж до європейських монархій (Ганна – дружина французького короля Генріха, Єлизавета – норвезького конунга Гарольда, Анастасія – угорського короля Анджея), був названий тестем Європи. Сестра Володимира Мономаха Євпраксія була імператрицею священної Римської імперії, брала активну участь у політичному житті західної Європи.

Однак всі спроби виявити конкретних творців і носіїв вищезгаданих царин духовного життя Київської Русі приводять до висновку, що такими творцями були виключно чоловіки. Навіть побіжний погляд на писемну традицію демонструє відсутність там жіночих імен. Всі джерела, що дійшли до нас, писались виключно чоловіками, в чоловічих монастирях. Анонімні тексти, авторство яких не встановлене, наука теж приписує чоловікам, мовні експертизи з цього пи-

таньня ніколи не проводились. Щодо видатних жінок Київської Русі, які займались релігійною і просвітницькою діяльністю, навіть щодо такої непересічної постаті як Єфросинія Полоцька, наукова і релігійна традиція стверджує, що вони не писали, а тільки переписували книжки. «Житіє» Єфросинії Полоцької написано не нею, а літописцем, найяскравіші жіночі образи: княгиня Ольга і Ярославна з «Слова о полку Ігоревім» створені чоловіками. Жіночого голосу немає, жінка Київської Русі мовчить.

Але поступово з посиленням впливу візантійської церковної традиції та татаро-монгольського нашествия, що призвело до милітаризації суспільства, повага до жінки як особистості, що має рівні права з чоловіками, втрачалась. Із створенням Московської держави жінки вищого стану Московії ще певний час користувались тією залишковою часткою рівності, яку їх київські сестри вважали за належну. Незабаром, однак, вплив деспотичного політичного центру, яким була Московська держава від заснування, разом з ідеологією несприйняття жіноцтва, що насаджувалась православною церквою, послабили статус московських жінок [4, с. 196].

Трансформація статусу української жінки у XVI–XVII ст.

Статеворольова поведінка українок у сім'ї та суспільстві не була залежною і підпорядкованою чоловікові. Обопільна повага подружжя, узгодження бажань створити сім'ю становило норму статевої поведінки. Не існувало жодних обмежень прав жінки або її волі. Вона вільно з'являлася у товаристві, сама або з чоловіком брала участь у святах, і мала великий вплив на справи сімейні і державні. Особливо шанобливим було ставлення до вдови. Особистість вдови оберігалась релігійною повагою. Образити вдову вважалось великим гріхом. Образ матері-удовиці – розсудливої, доброї і водночас суворої господині – завжди змальовувався у класичній літературі сильними рисами. Утім, міра цієї свободи проступала не однаково у різних землях України, і це знайшло відображення у звичаєвому праві: на Лівобережжі воно фіксувало свободу жінки у більш повному обсязі, на Правобережжі ж, відповідно до Литовського статуту, – в обмеженому. Права жінки на Правобережжі поширювалися на спадщину, але обставлялися деякими умовами: дочка, наприклад, мала право лише на чверть батьківського майна; дружина отримувала спадщину повністю, але в тимчасове користування, скажімо, поки не брала повторний шлюб. У центральних

районах України жінки одержували спадщину нарівні з чоловіками – «до смерті», «навечно». До того ж вони (як і скрізь в Україні) обов'язково успадковували ще й «материзну», якою мали право розпоряджатися на власний розсуд.

Коли дівчина виходила заміж, то за нею давали посаг грішми або у формі інших цінностей, щоб забезпечити її матеріально на випадок розлучення або вдівства. Доки тривав шлюб, майно чоловіка та жінки було спільним, причому без згоди дружини чоловік не міг нікому його передати. Поряд з цим жінка володіла і своїм майном, яке вона отримувала за дарчими записами і яким могла розпоряджатися на власний розсуд. Жінки-землевласниці не були усунені і від такої державної справи як сплата податків, які збиралися з них як з повноправних членів суспільства, без будь-яких обмежень. Жінки не були усунуті і від заняття державних посад. Як свідчать документи, жінки могли займати та наслідувати посаду старости. Оповіді іноземних мандрівників та дипломатів того часу свідчать про значну самостійність українських жінок. Вони змальовують їх досить привабливими, відважними та рівноправними учасницями тогочасного життя та побуту. Такої свободи та незалежності не знали ні західноєвропейські, ні московські, ні, тим більше, азіатські жінки.

Статус жінки в правових традиціях української держави доби запорізького козацтва також видається досить цікавим. Запорізьким козакам не дозволялося бути жонатими в місці їх проживання (на Січі), а які вже одружені, слід було, щоб їхні жінки жили поблизу від Січі, в зимівниках і слободах, куди козаки навідувались час від часу. Відсутність постійного спілкування з жіноцтвом на Січі очевидно призводила не стільки до забуття, байдужості або зневаги, скільки до ідеалізації жіночого начала. **У системі духовних цінностей запорожців традиції шанування жінки-матері набули й світоглядного значення.** Це виражалось не лише в ідеалізації таких понять, як Україна-мати, Січ-мати, козацька шабля-мати, де Січ і шабля уособлювали ідеальну матір-заступницю, але й поклоніння жінці – матері-Богородиці, яку козаки вважали своєю релігійною покровителькою і заступницею. Ікони Божої Матері вважалися серед козаків найшанованішими. Феномен козацтва наклав відбиток на формування «чоловічих» рис, став мірилом чоловічих якостей, зразком для наслідування. Опис Д. І. Яворницького підтверджує, що для українця за будь-яких умов та обставин характерна орієнтація на сім'ю, родину. На Січі існували школи для хлопчиків, які мали

схожий на військовий устрій, там навчались письму, співів. Козацька система виховання – глибоко самотнє явище, яке наклало відбиток на національну систему виховання.

Постійна відсутність чоловіка-козака, котрий пішов на Січ, у похід або загинув, сприяла формуванню в українській жінці стійкості, незалежного характеру. За відсутності чоловіка треба було виховувати дітей, сіяти й жати хліб, самій вирішувати важкі й важливі справи. За будь-яку ціну треба було вижити, не схибити. Все це підносило на вищий щабель її власну гідність та авторитет, сприяло формуванню самостійності й волелюбства. Прикладом суспільного авторитету жінки може служити давній козацький звичай, за яким тільки жінка могла врятувати козака від смертної кари, якщо погоджувалася вийти за нього заміж.

Сім'я в Україні козацької доби будувалася на основі пропорційного розвитку двох статей. Дружина перебувала на одному рівні зі своїм чоловіком, могла втручатися у його справи і впливати на їх вирішення, мала право бути присутньою і брати участь у розмові чоловіків, чого не можна сказати про європейську чи російську жінку того ж періоду. У сімейному житті чоловік і жінка часто були рівноправними партнерами, хоч до виборних органів влади жінки входити не могли, бо формувалися вони за військовим адміністративно-територіальним принципом. Тому керівні посади в них мали виключно чоловіки, як це було в Запорізькій Січі, де діяло своєрідне табу на перебування жінок.

Незалежність жінки проявлялася також у її ініціативності під час сватання. Охороняючи матеріальні права жінки, закон також дбав і про охорону прав особистих, зокрема її волю уподобати чоловіка. Українка могла і бувала в чоловічому товаристві, мала змогу познайомитися та добре розпізнати чоловіка, з яким потім брала шлюб. К.Я.Гільдебрандт свідчив, що дружини гетьмана і генерального писаря були присутні на переговорах з іноземними послами. Коли в кінці XVI століття над українським православ'ям нависла загроза окатоличення, а потім уніатства, українська жінка енергійно стала на захист релігії, відкриваючи шпиталі, школи, братства, благодійні установи. Багато монастирів, шкіл, започаткованих у XVI-XVII століттях, пов'язано з іменами жінок-українок. Не мала жінка неволі і в суспільному житті – вона брала участь у громадських справах та розвагах чоловіків.

Щодо управління господарством, то пріоритет за традицією належав головним чином батькові й чоловікові, хоча номінально головувала

в українській родині все ж жінка: «Чоловік за один кут хату тримає, а жінка – за три». Характерно, що ієрархія подружніх відносин проявлялася і в самих поняттях «чоловік» та «дружина»: чоловік – це пан, володар, повелитель, дружина – друг, товариш (довірений при товарі, тобто при господарстві).

Українська сім'я, зазвичай, базувалась на принципах рівноправності подружжя, і українська церква, визнаючи жінку значущим членом суспільства, цього не заперечувала. Дружина (від слова «друг») була для чоловіка не слугою, рабинею, а товаришкою, на відміну від великоруської жінки – «жены» (від рожениці). Для шлюбності XVI-XVII століть в Україні було характерне таке унікальне явище, як розлучення, причому воно відбувалось не лише з причин, які допускала церква, а й через незгоду у подружжі і навіть через втрату довіри та любові, або хронічну хворобу одного із членів подружжя. Після усіх формальностей, пов'язаних з розлученням, чоловік та жінка могли вступати у нові шлюби.

Одна з особливостей майнових відносин того часу – це поширена практика надання молодій **материзни**, тобто частки землі, що передавалася у спадок тільки по жіночій лінії. Земля, здебільшого, була тим чинником, навколо якого будувалася вся система шлюбної угоди та шлюбних звичаїв. У своїх громадянських та майнових правах українська жінка майже нічим не відрізнялася від чоловіка, крім того, що не мала права посідати урядові посади та проходити військову службу.

Традиційно жіночою сферою вважали виховання та освіта. Шляхтянка не лише сама отримувала освіту, а й брала участь в її організації. У XVI ст. в Україні було мало неписьмених жінок, а деякі вже мали вищу освіту. Приміром, княжна Анастасія Голошанська зробила переклад Євангелія на українську мову й оплатила його друкування. Певною мірою уславила Україну красива й розумна жінка – Анастасія Лісовська. Вона увійшла у всесвітню історію під іменем Роксолана, яке стало символом нездоланності духу українського народу. У неї яскраво виявилися риси, притаманні українським жінкам, – прагнення до набуття знань, кмітливий розум, розсудливість. З'являються переклади простою мовою і священних псалмів, які започатковані Оленою Копоть разом з Іваном Журавницьким (XVI ст.). Щоправда жіноча освіта була нижчого рівня у порівнянні з чоловічою: для юних шляхтичів були відкриті протестантські, православні, католицькі школи, ієзуїтська академія у Вільно. За бажання і можливостей їх відправляли вчи-

тися в університети Німеччини, Італії, Франції, Польщі. Можливості дівчат у сфері освіти були обмежені. Виховання та освіти вони могли отримати при дворі чи у монастирі.

У часи національно-культурного відродження України жінки брали активну участь у розбудові національної школи. У функціонуванні Острозької Академії часто недооцінювалась роль Гальшки Острозької – племінниці Костянтина Острозького, на що звертав увагу Іван Якович Франко. У заповіті Гальшки Острозької, датованому 16 березня 1579 року, укладеному в Турові, зазначено, що вона перерахувала значну суму коштів на матеріальну підтримку академії, на шпиталь та монастир святого Спаса недалеко від Луцька. Отже, існує документально засвідчений факт про благодійницьку діяльність Гальшки – кн. Острозької та її істотний внесок у фундацію Острозького культурно-освітнього центру. Характерною в цьому відношенні є історія Київської братської школи. Відновити братську школу на Подолі, що згоріла, за власний кошт взялася представниця однієї з найзаможніших родин у Києві – Гальшка (Лисавета) Гулевичівна-Лозка. Вона сама була освіченою, національно свідомою жінкою, тож вважала, що необхідно залучати до освіти український люд. Лисавета Гулевичівна вважала, що для піднесення визвольної боротьби українців за національну незалежність необхідно будувати таку школу, яка могла б згуртувати українців. Її внесок на відбудову братської школи не обмежився чималою сумою. Окрім грошей, 15 жовтня 1616 р. у присутності багатьох почесних свідків киянка Гальшка Гулевичівна урочисто вписала в київській міській книзі свою дарчу, за якою земля у Києві на Подолі, яку вона отримала у спадщину, переходила у власність братства «духовних і світських православних». За її розпорядженням на цій землі необхідно було побудувати православний монастир, будинок для іноземних паломників та «школу дітям, як шляхетським, так і міщанським». Незабаром відновлена на цих землях братська школа започаткувала знамениту Києво-Могилянську академію.

Ідеальна система ґендерного виховання була розроблена І. І. Бецьким, який захопив Катерину II ідеєю виховати «нове покоління людей». Була розроблена програма державного виховання дітей різної статі з 7 до 18 років. Протягом цього часу діти не повинні були бачити свої сім'ї. Моральне виховання, за задумом І. Бецького, мало бути однаковим як для хлопців, так і для дівчат; відмінність між ними була в науковій освіті, яка для дівчат займала другорядне місце. Результатом реформ Бецького стало створення Смольного інституту шляхетних дівчат, Пажеського кадетського корпусу, Комерційного училища для юнаків. За взірцем заграничних закладів, аналогічні установи відкривались в усіх губернських містах. При цьому доцільно підкреслити, що дозволялось при жіночих навчальних закладах відкривати відділення для міщанських дітей, яких теж навчали вишуканим манерам і навичкам «домоводства» (шити, ткати, в'язати, куховарити, мити, чистити, вести домашню економіку тощо). Одним з головних завдань виховного процесу у жіночих навчальних закладах була підготовка дівчат до сімейного життя, до усвідомлення ролі матері і дружини. В результаті суспільство одержало хороших матерів, дружин, які чудово вправлялись зі своїми обов'язками, створювали затишок і тепло у своїх домівках, дарували любов усім членам сім'ї. На думку Г. Ващенко, матріархат мав великий вплив на психологічні властивості українців, зокрема жінки: *«Оскільки вона була господинею в родині і не залежала від чоловіка так, як у патріархальній родині, у неї вироблялась свідомість своєї гідності, те, що можна назвати духовним аристократизмом»* [1, с. 105].

1. Ващенко Г. Виховний ідеал / Григорій Ващенко. – Полтава: Полтавський вісник, 1994. – 191 с. 2. Грушевський М. Історія України-Руси. / Михайло Грушевський. Т. 3. – К., 1993. 3. Кравець В. П. Історія ґендерної педагогіки. Навч. пос. / В. П. Кравець. – Тернопіль.: Джура, 2005. – 440 с. 4. Пушкарева Н. Л. Женщины России и Европы на пороге нового времени / Н. Л. Пушкарева. – М.: ИЭА РАН, 1996. – 296 с.

ЗМІСТ

Розділ 1

Роль української жінки в суспільно-історичному та культурологічному контексті

Авер'янова Ніна. Мистецька еліта: українські жінки-художниці в Парижі	7
Бугай Надія. Українська письменниця Віра Смерека - патріотка, громадська діячка (1923-2010 рр)	12
Глоба Наталія. Фольклорно-етнографічний нарис Олександра Боровиковського «Женская доля по малороссийским песням»	15
Ємець Тетяна. Олена Пчілка - видатна діячка українського руху другої половини ХІХ- початку ХХ століть	17
Кагамлик Світлана. Жіночий фактор у формуванні української еліти ХVІІ - ХVІІІ ст	21
Ковтун Людмила. Міфологема софійності в культурі Київської Русі	25
Корнійчук Марія. Жіноча молитва за Шевченка	29
Кравець Володимир. Становище української жінки та жіночої освіти в період з ХІ по ХVІІ століття	33
Ліщук-Торчинська Тетяна. Бачення подій української історії в жіночих автобіографічних наративах початку ХХІ ст.	39
Пономаренко Олена. Роль жінки у вітчизняному соціокультурному просторі: ретроспективний огляд	44
Сорочук Людмила. Вода як «жіночий» символ родючості	47
Тетерина-Блохин Дарина. Романтичне возвеличення жінки в українській і західноєвропейській літературі. Паралелі: Т.Шевченко і західноєвропейські письменники	50
Шептицька Тетяна. Українські жінки у вигнанні: соціальна адаптація та творча самореалізація письменниць міжвоєнної доби	59
Щербак Надія, Щербак Ніна. Проблеми освіти та виховання в політичних дискусіях початку ХХ ст.	63

Розділ 2

Роль жінки в українському суспільстві: гендерний аналіз проблеми

Буряк Лариса. Жінка в українському соціумі: історичні студії другої половини ХІХ ст. - початку ХХ ст.	67
Власова Тетяна. Гендер та влада в сучасному політичному дискурсі України.	72